

Bogdan Giemza

Migracja jako znak czasów i wyzwanie dla duszpasterstwa Kościoła

Studia Salvatoriana Polonica 2, 71-85

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Ks. BOGDAN GIEMZA SDS

■ Migracja jako znak czasów i wyzwanie dla duszpasterstwa Kościoła

Wstęp

Kiedy podejmujemy rozważania nad problemem migracji, rodzi się uzasadnione pytanie o ich celowość. Od razu trzeba zaznaczyć, że nie jest to dyktowane żadną modą. Nie chodzi bowiem o sezonową i przejściową sprawę lansowaną przez środki społecznego przekazu. Problem migracji nie jest też kwestią czysto teoretyczną dla dysput naukowych profesorów na uczelniach czy sporów politycznych. Gdzie więc tkwi istota problemu? Dlaczego mamy zajmować się tym problemem jako ludzie Kościoła? Odpowiedź znajdujemy w doświadczeniu codziennego życia. Wprawdzie zjawisko migracji jest znane właściwie od początków historii ludzkości, ale współcześnie przybiera ono gigantyczne rozmiary. Szacuje się, że aktualnie obejmuje ok. 200 milionów całej populacji. To jest fakt. *Contra factum nullum argumentum!*¹ Znana jest koncepcja M. McLuhana określająca współczesny świat jako „globalną wioskę”. Parafrazując to sformułowanie, można powiedzieć, że jest to wioska będąca w nieustannym dynamicznym ruchu, ciągle się przemieszczająca.

Zjawisko migracji jest przedmiotem analiz w różnych aspektach: socjologicznym, psychologicznym, demograficznym, kulturowym, prawnym, politycznym itp. Również Kościół od początku swojej posługi nie pozostawał obojętny

Ks. dr BOGDAN GIEMZA SDS – doktor teologii pastoralnej; rektor Wyższego Seminarium Duchownego Salvatorianów w Bagnie, adiunkt w Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu; e-mail: bogdan@sds.pl.

¹ Zob. H. Juros, *Migration und Menschenwürde: Assimilation oder Integration – ein ethisches Dilemma*, w: tenże, *Europejskie dylematy i paradygmaty*, Warszawa 2003, s. 95.

wobec tego zagadnienia, wychodząc naprzeciw problemom religijnym związanym z migracją. O zaangażowaniu Kościoła na rzecz duszpasterstwa migrantów, bogactwie inicjatyw pastoralnych i szukaniu najlepszych rozwiązań prawnych, adekwatnych do aktualnej sytuacji, można przekonać się, sięgając do zbioru dokumentów Kościoła poświęconych tej kwestii². Począwszy od konstytucji *Exsul familia* z 1952 roku, uważanej za *magna charta* migracji, aż po nasze dni, kolejni papieże i różne dykasterie oraz urzędy kościelne zabierały głos w sprawie migracji. Syntezę dotychczasowego nauczania Kościoła zawiera instrukcja Papieskiej Rady ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżnych z 3 maja 2004 roku, nosząca nazwę *Erga migrantes caritas Christi*³.

Niniejszy artykuł ujmuje sprawę duszpasterstwa migrantów w aspekcie teologicznopastoralnym. Najpierw zostanie omówione samo pojęcie i zjawisko migracji, następnie krótka jego ocena. Odwołując się do tworzącej się teologii migracji, w dalszej części omówię miejsce duszpasterstwa migrantów w ramach całościowego duszpasterstwa Kościoła, istotne zasady oraz płaszczyzny organizacji tegoż duszpasterstwa.

I. Pojęcie i zjawisko migracji

Dla podkreślenia doniosłości migracji i jej wpływu na przemiany cywilizacyjne określa się ją „jako pewną formę istnienia i rozwoju społeczności”⁴, „jeden z doniosłych strukturalnych komponentów” globalizacji⁵ czy wreszcie „element strukturalny ogólnoludzkiej wspólnoty”⁶. Choć migracja związana jest nieodłącznie z historią człowieka, to z racji złożoności zjawiska istnieje poważna trudność w jej opisanu.

Na trudności napotyka się już przy próbie zdefiniowania migracji. Biorąc pod uwagę etymologiczny źródłosłów migracji (łac. *migratio* – przesiedlenie),

² *Enchiridion della Chiesa per le migrazioni. Documenti magisteriali ed ecumenici sulla pastorale della mobilità umana (1887-2000)*, red. G.G. Tassello, Bologna 2001.

³ Papieska Rada ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżnych, *Erga migrantes caritas Christi*, Wrocław 2007 [odtąd: *Erga migrantes*].

⁴ J. Bakalarz, *Współczesna migracja w świetle dokumentów Kościoła*, „Collectanea Theologica” 54(1984), z. 1, s. 138.

⁵ *Erga migrantes*, nr 4, 8.

⁶ W. Necel, *Duszpasterstwo migrantów. Wskazania instrukcji Erga migrantes caritas Christi*, „Homo Dei” 76(2007), nr 2, s. 49, 53.

można ją określić jako „przesuwanie się ludzi w przestrzeni, ruch ludności mający na celu zmianę miejsca zamieszkania na stałe lub czasowo w obrębie kraju, jak i z jednego kraju do drugiego”⁷. Ale migracja to nie tylko przemieszczanie się ludzi, ale to również tworzenie nowej jakości ideowej i duchowej społeczności oraz osób, dokonującej się w zróżnicowanych warunkach.

Biorąc pod uwagę różnorodność sytuacji ludzi wędrujących, w dokumentach Kościoła nie definiuje się pojęcia migracji. Określa się natomiast kategorie osób tworzących współczesną panoramę ludzi będących w drodze. Punktem wyjścia jest nauczanie soborowego dekretu o pasterskich zadaniach biskupów wobec osób, które ze względu na warunki życia nie mogą dostatecznie korzystać z ogólnej i zwyczajnej opieki duszpasterskiej albo są jej całkowicie pozbawione⁸. W *Kodeksie Prawa Kanonicznego*⁹ można wyróżnić następujące kategorie osób objętych pojęciem migrantów: „podróźni” (kan. 13 § 2; kan. 91; kan. 100 § 2), „tułacze” (kan. 13 § 2; kan. 100; kan. 101 § 2; kan. 107 § 2; kan. 265; kan. 1071 § 1; kan. 1115; kan. 1409 § 1), „przybysze” (kan. 100), „przebywający w parafii” (kan. 528 § 1), „przesiedleńcy” (kan. 271 § 1-3; kan. 272), „wygnańcy” (kan. 412; kan. 529 § 1; kan. 539; kan. 568), „zesłańcy” (kan. 539), „podróżujący statkami” (kan. 566 § 1; kan. 568), „emigranci” (kan. 568), „uchodźcy” (kan. 568), „koczownicy” (kan. 568), „robotnicy i studenci zagraniczni” (kan. 792), „osoby przybywające z terenów misyjnych dla podjęcia pracy lub studiów” (kan. 792), „pielgrzymi” (kan. 1233), a także zamieszkali na tym samym terytorium wierni odrębnego języka, narodowości czy obrządku (kan. 383 § 2; kan. 479 § 2; kan. 518)¹⁰. Również *Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich* używa różnych terminów na określenie migrantów¹¹. Z kolei

⁷ *Słownik katolickiej nauki społecznej*, red. W. Piwowarski, Warszawa 1993, s. 106. „Fakt wychodzenia poprzez migrację z jednego środowiska społecznego określa się jako imigrację, wchodzenia zaś w inne – jako imigrację” (tamże).

⁸ Sobór Watykański II, *Christus Dominus*, Poznań 2002, nr 18. Zasada ta jest wielokrotnie przypomniana i powtarzana m.in. w *Kodeksie Prawa Kanonicznego*, kan. 771 § 1, w Dyrektorium o pasterskiej posłudze biskupów *Apostolorum successores*, Kielce 2005, nr 207.

⁹ *Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego*, Poznań 1984.

¹⁰ Zob. J. Bakalarz, *Kodeks Prawa Kanonicznego a migranci*, „Collectanea Theologica” 56(1986), z. 3, s. 162; W. Necel, *Pastoralna postawa wobec potrzeb duchowych migrantów w świetle wybranych dokumentów Kościoła. Refleksja w 50. rocznicę ogłoszenia przez Piusa XII konstytucji apostolskiej Exsul Familia*, „Collectanea Theologica” 73(2003), z. 3, s. 206.

¹¹ Zob. A. Orczykowski, *Problemy migracji w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich*, „Prawo Kanoniczne” 50(2007), nr 1-2, s. 145-146.

konstytucja apostolska Jana Pawła II *Pastor Bonus* z 28 czerwca 1988 roku, reformująca dykasterie Kurii Rzymskiej, kreśląc zadania Papieskiej Rady ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżnych, mówi o zmuszonych do opuszczenia lub pozbawionych ziemi ojczystej, o uciekinierach, wygnańcach, migrantach, koczownikach, cyrkowcach, ludziach morza – podróżujących i pracujących w portach, pracujących w portach lotniczych i samolotach¹². Jeszcze inaczej definiowane jest pojęcie migracji w dokumencie *Duszpasterstwo polskie za granicą* II Synodu Plenarnego Kościoła w Polsce¹³. Opisowe pojęcie emigracji zostało wypracowane w oparciu o historię polskiej emigracji i dopełnione nauczaniem Kościoła¹⁴.

Naszkiwowana panorama różnych kategorii ludzi objętych migracją ukazuje złożoność zjawiska. Dla jego poznania, zrozumienia i szukania adekwatnych rozwiązań pastoralnych konieczne jest zwrócenie uwagi na niektóre cechy migracji, między innymi jej przyczyny, geografie występowania zjawiska. Już z poszczególnych kategorii osób można wnioskować o powodach migracji. Wśród nich najczęstszą jest przyczyna ekonomiczna, tzw. migracja zarobkowa, za chlebem. Innymi przyczynami migracji są racje polityczne, ideologiczne i religijne. Jeszcze inną grupę tworzą powody kulturowe, związane ze studiami zagranicznymi, pracą naukową czy pracą w organizacjach międzynarodowych¹⁵. Grupa osób migrująca z powodów kulturowych powiększa się obecnie w związku z globalizacją, procesami integracyjnymi, np. poszerzaniem Unii Europejskiej. Analiza motywów migracji jest bardzo istotna w kontekście działań pastoralnych Kościoła. Konkretnie formy duszpasterstwa migrantów należy bowiem dostosować do rodzaju migrantów¹⁶.

Innym ważnym elementem migracji jest uchwycenie panoramy geograficznej migracji. Migracja jest dziś zjawiskiem powszechnym, obejmującym cały świat i dlatego trudno jest przedstawić mapę współczesnej migracji. Za Papieską Radą ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżnych można wyróżnić następujące strefy, które różnią się natężeniem i przyczynami migracji: strefa

¹² Jan Paweł II, *Pastor Bonus*, w: *Kuria rzymska i pomniki chrześcijaństwa na szlaku Wiecznego Miasta*, red. E. Szczot, Lublin 2007, art. 149-150.

¹³ *II Polski Synod Plenarny (1991-1999)*, Poznań 2001, s. 251-262.

¹⁴ Zob. A. Orczykowski, *Problemy migracji w uchwałach II Polskiego Synodu Plenarnego*, „Prawo Kanoniczne” 46(2003), nr 1-2, s. 61-62.

¹⁵ J. Bakalarz, *Współczesna migracja w świetle dokumentów Kościoła*, s. 138-139.

¹⁶ Zob. A. Nossol, *Potrzeba modyfikacji duszpasterskiego oddziaływania konsekwencją europejskiego procesu integracyjnego*, „Ateneum Kapłańskie” 144(2005), z. 576, s. 270-276.

azjatycka, pozaeuropejskie kraje anglosaskie (USA, Kanada, Australia), Unia Europejska, Europa Wschodnia, Afryka i kraje śródziemnomorskie¹⁷.

Analizując zjawisko migracji, trzeba mieć także na uwadze czas jej trwania i to, kogo ona obejmuje. Może być bowiem migracja sezonowa, np. osoby przebywające na studiach czy kontraktach pracowniczych, oraz emigracja stała. Kolejną sprawą, którą nie jest łatwo rozstrzygnąć, jest kwestia, które pokolenie można zaliczyć do migracji. Według II Synodu Plenarnego zjawisko migracji nie kończy się z pierwszym pokoleniem, które opuściło dany kraj. Chociaż kolejne pokolenia nie są uważane za migrantów w ścisłym tego słowa znaczeniu, to często domagają się specjalnego duszpasterstwa. Jest to szczególnie istotne dla tych, którzy migrowali z motywów polityczno-ideowych¹⁸.

II. Nadzieje i obawy związane z migracją

Wielokształtność migracji sprawia, że rodzi ona wielorakie wyzwania mające „powiązania ze sferą ekonomiczną, społeczną, polityczną, zdrowotną i kulturalną, jak również ze sprawą bezpieczeństwa”¹⁹. Zjawisko migracji nasuwa też określone pytania etyczne, dotyczące ładu międzynarodowego, asymilacji i integracji migrantów²⁰, praw migrantów i granic otwartości poszczególnych państw na przyjęcie migrantów²¹. Wszystkie te sprawy wymagają odpowiednich regulacji prawnych oraz współpracy międzynarodowej. Jak stwierdza instrukcja *Erga migrantes* żaden kraj „nie powinien mniemać, iż samodzielnie rozwiąże dziś problemy związane z migracją”²². Różnorodność przyczyn migracji sprawia, że sama w sobie staje się ona skomplikowana.

W związku z powyższym ocena migracji nie jest łatwa i jednorodna. Najogólniej można powiedzieć, że w swych następstwach ma ona podwójne oblicze: pozytywne i negatywne. Migracja jako pozytywny znak czasu pozwala z nadzieją patrzeć na budowanie nowej ludzkości i urzeczywistnianie w niej

¹⁷ L. De Paolis, *Perspektywy duszpasterstwa wśród emigrantów u progu nowego tysiąclecia*, <http://www.tchr.org/schr/teksty/depaolis.htm> [dostęp:18.05.2008].

¹⁸ *II Polski Synod Plenarny*, s. 252.

¹⁹ *Erga migrantes*, nr 3.

²⁰ Zob. H. Juros, *Migration und Menschenwürde*, s. 96-119.

²¹ Zob. P. Mazurkiewicz, *Prawa mniejszości kulturowych. Imigracja jako problem pastoralny*, „Homo Dei” 76(2006), nr 3, s. 41-49.

²² *Erga migrantes*, nr 7.

ewangelii pokoju, wymianę między kulturami, prowadzenie dialogu w multikulturowej rzeczywistości świata, umacnianie międzyludzkiej solidarności²³. Migranci przyczyniają się do rozwoju materialnego i zasobności w nowej ojczyźnie, jak również w kraju pochodzenia²⁴. To wszystko stwarza szansę pełniejszego rozwoju w życiu osobistym, rodzinnym i społecznym. Chociaż nowi migranci w krajach wysokorozwiniętych są często postrzegani jako zagrożenie dla dobrobytu miejscowych obywateli, to ten dobrobyt został osiągnięty w znacznej mierze dzięki migrantom. Podejmują oni bowiem prace, których rodzimi mieszkańcy nie chcą lub nie mogą podjąć²⁵.

Również dla Kościoła migracja staje się nowym wyzwaniem i szansą w prowadzeniu ewangelizacji. Jak konkluduje instrukcja *Erga migrantes*, „przejsięcie od monokulturowych do multikulturowych społeczeństw może stać się znakiem żywej obecności Boga w historii w ludzkiej wspólnoty”²⁶. Tym samym migracje mogą być znakiem, że „nawet w chaotycznym następstwie wydarzeń ludzkich Bóg kontynuuje realizację swojego planu zbawienia”²⁷.

Migracje mają także aspekt negatywny. Rozbudzają niekiedy iluzoryczne i nieugruntowane nadzieje, które prowokują do opuszczania swojej ojczyzny i szukania złudnego szczęścia. Gdy rozbudzone nadzieje się nie spełniają, stają się powodem frustracji i cierpienia. Zagrożenia związane z migracją są związane z łamaniem praw i wykorzystywaniem migrantów, zwłaszcza kobiet i dzieci. Chodzi o zatrudnianie na czarnym rynku bez odpowiedniej umowy, pozbawianie elementarnych praw ludzkich i pracowniczych, nadużycia seksualne wobec migrantów. Prowadzi to do „handlu ludźmi” i nowych form niewolnictwa. Również wrogość i niechęć, jakich mogą doświadczać migranci, trzeba zaliczyć do aspektów negatywnych²⁸.

Dlatego Kościół broni prawa człowieka do emigracji, ale jest daleki od popierania owej praktyki. Jan Paweł II, rozważając problem migracji w kontekście pracy, pisze, że „emigracja jest pewnym złem”, w określonych

²³ Tamże, nr 14, 30, 32, 69; M. Ostrowski, *Instrukcja Erga migrantes caritas Christi i jej pastoralne implikacje*, „Polonia Sacra” (2007), nr 20/66, s. 298-300.

²⁴ *Erga migrantes*, nr 5.

²⁵ Papieska Rada Iustitia et Pax, *Kompedium nauki społecznej Kościoła*, Kielce 2005, nr 297.

²⁶ *Erga migrantes*, nr 9.

²⁷ A. Orczykowski, *Rola osób konsekrowanych w duszpasterstwie migrantów*, „Życie Konsekrowane” (2006), nr 1, s. 92.

²⁸ *Erga migrantes*, nr 6-7.

okolicznościach tzw. złem koniecznym²⁹. „Człowiek ma prawo – zauważa papież – do opuszczenia kraju swego pochodzenia z różnych motywów, ażeby szukać warunków życia w innym kraju, ma też prawo powrotu do swego kraju. Fakt taki z pewnością nie jest pozbawiony trudności wielorakiej natury, przede wszystkim jednak stanowi na ogół stratę dla kraju, z którego się emigruje. Odcodzi człowiek, a zarazem członek wielkiej wspólnoty zjednoczonej historią, tradycją, kulturą, aby rozpocząć życie pośród innego społeczeństwa związane go inną kulturą i najczęściej też innym językiem. Ubywa przy tym podmiot pracy, który wysiłkiem swojej myśli czy swoich rąk mógłby przyczynić się do pomnożenia dobra wspólnego własnego kraju. Ów wysiłek i ów wkład zostaje oddany innemu społeczeństwu, które ma poniekąd mniejsze do tego prawo niż własna ojczyzna”. Dlatego „trzeba uczynić wszystko (...), ażeby to zło w znaczeniu materialnym nie pociągnęło za sobą większych szkód w znaczeniu moralnym, owszem, by – o ile możliwości – przyniosło nawet dobro w życiu osobistym, rodzinnym i społecznym emigranta, zarówno gdy chodzi o kraj, do którego przybywa, jak też o ojczyznę, którą opuszcza”³⁰.

W tym kontekście trzeba widzieć głos Kościoła i organizacji międzynarodowych dopominających się o poszanowanie słusznych praw migrantów. Chodzi zarówno o prawo do migracji, jak również prawo do nieemigrowania, prawo migrantów do życia we własnej rodzinie, do zachowania własnej tożsamości kulturowej, narodowej i religijnej, prawo do odpowiedniej opieki duszpasterskiej³¹.

III. Ku teologii migracji

Złożoność zjawiska migracji sprawia, że można je interpretować z perspektywy różnych dyscyplin naukowych. Dokumenty Kościoła, zwłaszcza najnowsza instrukcja *Erga migrantes*, analizują migrację z perspektywy wiary i w nawiązaniu do wydarzeń biblijnych, znaczących kolejne etapy historii zbawienia. Teologiczna interpretacja migracji prowadzi do wyodrębnienia się nowego działu w teologii zwanego teologią migracji³².

²⁹ Jan Paweł II, *Laborem exercens. Tekst i komentarze*, Lublin 1986, nr 23.

³⁰ Tamże.

³¹ A. Orczykowski, *Prawa człowieka w orędziach ojca świętego Jana Pawła II na Światowy Dzień Migranta*, „Collectanea Theologica” 77(2007), nr 3, s. 165-174.

³² A. Orczykowski, *Rola osób konsekrowanych w duszpasterstwie migrantów*, s. 93; A. Woźnicki, *Teologia społeczna ruchu migracyjnego. Próba zarysu*, „Studia Polonijne”

Poczynając od patriarchów, poprzez wyjście narodu izraelskiego z Egiptu, deportację i powrót z Babilonii, wzrasta w narodzie izraelskim świadomość Bożego wybrania, ale także poczucie bycia przechodniami na tej ziemi. Rodzi to u Izraelitów określone konsekwencje w odniesieniu do cudzoziemców. Chodzi o przykazanie gościny i miłości do przybyszów (Kpł 19,34). Nowy Testament ukazuje świętą rodzinę z Nazaretu, Jezusa, Maryję i Józefa jako „pierwowzór, przykład i ostoję dla wszystkich migrantów w każdym czasie i miejscu”³³. Dlatego chrześcijanin może postrzegać w migrancie oblicze samego Jezusa Chrystusa, zaś Maryja jawi się jako ikona migrującej kobiety³⁴.

Z kolei wydarzenie Dnia Pięćdziesiątnicy stanowi fundament eklezjalny duszpasterstwa migrantów. „Przedstawia on żywe, a zarazem symboliczne wydarzenie spotkania ludów”³⁵. Kluczem w jego odczytaniu jest soborowa Konstytucja dogmatyczna o Kościele, ukazująca wspólnotę Kościoła jako Lud Boży będący w drodze i zdążający do ojczyzny niebieskiej³⁶. Nawiązując do głównych myśli soborowego dokumentu, Jan Paweł II postawił przed Kościołem bardzo ważne zadanie u progu trzeciego tysiąclecia. „Czynić Kościół domem i szkołą komunii – pisze papież – oto wielkie wyzwanie, jakie czeka nas w rozpoczynającym się tysiącleciu, jeśli chcemy pozostać wierni Bożemu zamysłowi, a jednocześnie odpowiedzieć na najgłębsze oczekiwania świata”³⁷. Migracja, stanowiąc integralną część życia Kościoła, ma wielką sposobność objawienia jego uniwersalności. Instrukcja *Erga migrantes* stwierdza, że „zjawisko mobilności stanowi dla chrześcijan wyzwanie, by pogłębiali oni świadomość swego powołania do bycia ciągle na nowo świadkami braterstwa i komunii w świecie”³⁸. Tym samym „migranci mogą stawać się ukrytymi, opatrznościowymi budowniczymi powszechnego braterstwa”³⁹. W ten sposób migracja staje się nie tylko polem duszpasterskiej troski Kościoła, ale także ważnym narzędziem ewangelizacji w multikulturowym świecie.

2(1978), s. 5-81.

³³ W. Necel, *Pastoralna postawa wobec potrzeb duchowych migrantów*, s. 196.

³⁴ *Erga migrantes*, nr 12-15; W. Necel, *Troska Kościoła o migrujących wg instrukcji Papieskiej Rady ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżnych Erga migrantes caritas Christi z maja 2004 r.*, „Collectanea Theologica” 75(2005), nr 2, s. 196.

³⁵ *Erga migrantes*, nr 15.

³⁶ Sobór Watykański II, *Lumen gentium*, nr 6, 9.

³⁷ Jan Paweł II, *Novo millennio ineunte*, Kraków 2001, nr 43.

³⁸ *Erga migrantes*, nr 102.

³⁹ Tamże, nr 103.

IV. Duszpasterstwo migrantów w ramach duszpasterstwa Kościoła

Uzasadnione staje się w tym kontekście pytanie o miejsce duszpasterstwa migrantów w ramach duszpasterstwa Kościoła. Instrukcja *Erga migrantes* ujmuje je jako „duszpasterstwo dla, pośród i wraz z migrantami”. Podkreśla przy tym, że ma ono „charakter dialogiczny, «komunijny» i misyjny” i staje się współcześnie ważnym znakiem obecności Kościoła w świecie⁴⁰. W innym miejscu w instrukcji stwierdza się, że istnieje wiele przyczyn skłaniających do ściślejszej integracji „specjalnego duszpasterstwa migrantów w duszpasterstwo lokalnych Kościołów”⁴¹. W tych sformułowaniach dostrzegamy wyraźne pogłębienie wizji duszpasterstwa migrantów i wezwanie do przewyżczenia „mono-etnicznego modelu duszpasterstwa”, który do dziś dominuje w praktyce pastoralnej⁴².

W świetle tych wytycznych duszpasterstwo migrantów nie może być działalnością doraźną i improwizowaną. Nie może również być pojmowane i prowadzone w kategoriach wąsko rozumianych potrzeb religijno-moralnych migrantów katolickich. Przeciwnie, musi uwzględniać złożoną rzeczywistość świata, musi być starannie organizowane i planowane oraz prowadzone przez dobrze przygotowanych duszpasterzy, członków instytutów zakonnych i świeckich współpracowników. Winno uwzględniać różnorodne sytuacje i potrzeby migrantów, a przy tym być otwarte i zdolne do prowadzenia dialogu ekumenicznego, dialogu międzyreligijnego i dialogu z niewierzącymi⁴³.

Powracając do pytania o miejsce duszpasterstwa migrantów w ramach całościowego duszpasterstwa Kościoła, należy stwierdzić, że nie ma w tym względzie jednomyślności i precyzji. Chodzi zarówno o używane nazewnictwo, jak również o relację do duszpasterstwa zwyczajnego. Dla przykładu przywołajmy dwóch autorów zajmujących się w Polsce tą problematyką. Ks. Andrzej Orczykowski pisze, że w obowiązującym prawodawstwie kanonicznym duszpasterstwo migrantów zostało włączone w ramy duszpasterstwa zwykłego⁴⁴. W innym miejscu tego samego artykułu stwierdza jednak co innego: „Nie chodzi tu o zwykłe duszpasterstwo, ale o duszpasterstwo szczególnego rodzaju,

⁴⁰ Tamże, nr 100.

⁴¹ Tamże, nr 89.

⁴² Tamże, nr 90.

⁴³ J. Bakalarz, *Współczesna migracja w świetle dokumentów Kościoła*, s. 137, 146-148.

⁴⁴ A. Orczykowski, *Kanoniczne problemy w orędziach Ojca Świętego Jana Pawła II na Światowy Dzień Migranta*, w: *Sentire cum Societate. W 75. rocznicę powstania Towarzystwa Chrystusowego dla Polonii Zagranicznej*, red. W. Necel, Poznań 2007, s. 323.

przystosowane do sytuacji człowieka oderwanego od swych korzeni, sytuacji typowej dla migranta, który musi żyć z dala od macierzystej społeczności”⁴⁵. W innym artykule A. Orczykowski zauważa: „Fenomen migracji i związana z tym problematyka wymaga od Kościoła specjalnego duszpasterstwa, w zależności od struktur terytorialnych i parafialnych”⁴⁶.

Z kolei ks. Wojciech Necel w odniesieniu do duszpasterstwa migrantów używa najczęściej określenia „duszpasterstwo specjalistyczne”. Nie czyni jednak tego jednoznacznie, przez co powstaje wątpliwość, jak ostatecznie pojmować to duszpasterstwo. „Troska duszpasterska o emigrantów – pisze w jednym z artykułów – jest tymczasowa, a struktury organizacyjne duszpasterstwa migrantów nie są zastępcze w stosunku do struktur zwyczajnych, tj. terytorialnych, ale ściśle z nimi związane i uzupełniające”⁴⁷. Autor kończy swoje rozważania stwierdzeniem: „duszpasterstwo na rzecz emigrantów z duszpasterstwa specjalistycznego przeradza się coraz bardziej w integralną część duszpasterstwa zwyczajnego, opartego na terytorialnej parafii”⁴⁸. W innych artykułach stwierdza, że „duszpasterstwo specjalistyczne na rzecz migrantów” według instrukcji *Erga migrantes* jest włączone „w duszpasterstwo zwyczajne Kościoła lokalnego i parafii terytorialnej”⁴⁹. Z kolei pisząc o zadaniach biskupa, na terenie jurysdykcji którego przebywają migranci, zauważa: „winien on organizować specjalistyczne duszpasterstwo na rzecz migrantów, które ostatecznie nie powinno być czymś dodanym do duszpasterstwa zwyczajnego, opartego na zasadzie terytorialności, ale jego integralną częścią”⁵⁰.

Dla właściwego określenia miejsca duszpasterstwa migrantów w ramach duszpasterstwa Kościoła należy odwołać się do podziału duszpasterstwa przyjmowanego w teologii pastoralnej. Najogólniej dzieli się je na zwyczajne i nadzwyczajne, zaś w ramach duszpasterstwa nadzwyczajnego wyróżnia się duszpasterstwo specjalne i specjalistyczne. Z kolei duszpasterstwo specjalne dzieli się na kategoriale, sytuacyjne i organizowane. Należy przy tym zaznaczyć, że duszpasterstwo specjalne stanowi główną część duszpasterstwa nadzwyczajnego, dlatego niekiedy używa się tych określeń zamiennie. Nie ma też

⁴⁵ Tamże, s. 325.

⁴⁶ A. Orczykowski, *Rola osób konsekrowanych w duszpasterstwie migrantów*, s. 100.

⁴⁷ W. Necel, *Pastoralna postawa wobec potrzeb duchowych migrantów*, s. 207.

⁴⁸ Tamże, s. 210.

⁴⁹ W. Necel, *Troska Kościoła o migrujących*, s. 200; tenże, *Duszpasterstwo migrantów*, s. 55.

⁵⁰ Tenże, *Wokół zasad duszpasterstwa na rzecz Polaków na obczyźnie*, „Collectanea Theologica” 77(2007), nr 4, s. 208.

jednomyślności w sprawie podziału duszpasterstwa specjalnego⁵¹. Trzymając się jednak przedstawionego podziału, należałoby duszpasterstwo migrantów określić jako duszpasterstwo specjalne sytuacyjne w ramach duszpasterstwa nadzwyczajnego. Odpowiada to zaleceniu wspomnianego już soborowego Dekretu o pasterskich zadaniach biskupów, w którym czytamy: „Specjalną troską należy otoczyć tych wiernych, którzy ze względu na warunki życia nie mogą dostatecznie korzystać z ogólnej zwykłej opieki duszpasterskiej proboszczów lub całkowicie są jej pozbawieni, jak np. mnogie rzesze emigrantów, uchodźcy i wygnańcy, podróżujący statkami czy samolotami, koczownicy oraz inni tego rodzaju”⁵². W tym duchu należałoby także interpretować wypowiedzi instrukcji *Erga migrantes*, gdy mowa jest o „integracji specjalnego duszpasterstwa migrantów w ramach duszpasterstwa lokalnych Kościołów”⁵³. Dokument zwraca przy tym uwagę, aby nie dopuścić do sytuacji, w której „specjalne duszpasterstwo stanie w opozycji do reszty duszpasterstwa”⁵⁴.

V. Zasady duszpasterstwa migrantów

Następnym ważnym zagadnieniem w ramach duszpasterstwa migrantów jest określenie jego zasad. W tym obszarze również brak jest jasności. Na uwagę zasługuje opracowanie ks. Wojciecha Necela⁵⁵. Trzeba jednak zauważyć, że autor nie jest konsekwentny i nie klasyfikuje wyrażście proponowanych zasad. Wielokrotnie powtarza, że naczelną zasadą kierowniczą tegoż duszpasterstwa jest „zasada integracji społeczno-religijnej migranta”. Następnie pisze o „integracji społeczno-kulturalnej migranta” wyrażającej się „również przez integrację eklezjalną”. Nie określa jednak, czy owe integracje są realizacją naczelnej zasady integracji społeczno-religijnej, czy obie są osobnymi zasadami. W dalszej części rozważań, przywołując jako nadrzędną zasadę integracji społeczno-religijnej, podkreśla ważność duszpasterstwa rodzin. Nie wiadomo jednak, czy traktować to zagadnienie jako kolejną zasadę kierowniczą, czy jako jedną z zasad w ramach zasady nadrzędnej. W. Necel wymienia także jako zasadę

⁵¹ Zob. R. Kamiński, *Działalność zbawcza Kościoła w teorii i praktyce pastoralnej*, Lublin 2007, s. 215-298.

⁵² Sobór Watykański II, *Christus Dominus*, nr 18.

⁵³ *Erga migrantes*, nr 89.

⁵⁴ Tamże, nr 38.

⁵⁵ W. Necel, *Wokół zasad duszpasterstwa na rzecz Polaków na obczyźnie*, s. 205-216.

kierowniczą „pluralizm kulturowo-językowy”. Na koniec autor proponuje pięć zasad realizacyjnych, które powinny wspierać zasady kierownicze.

W innych opracowaniach tenże autor, odwołując się do instrukcji *Erga migrantes*, wskazuje na dwie zasady duszpasterstwa migrantów: zasadę przyjęcia i zasadę solidarności⁵⁶.

Próbując określić zasady duszpasterstwa migrantów, należy uwzględnić nauczanie Kościoła, dotychczasowy dorobek myślowy w tym względzie i refleksję teologiczno-pastoralną. Mając to wszystko na uwadze, można by zasady duszpasterstwa migrantów podzielić na dwie grupy: zasady kierownicze i zasady realizacyjne. Zasady kierownicze wynikają z nauki Kościoła dotyczącej omawianego duszpasterstwa, natomiast zasady realizacyjne znajdują swoje źródło w mądrości i doświadczeniu pastoralnym Kościoła⁵⁷.

Przyjmując powyższy podział, należy wymienić dwie zasady kierownicze: zasadę integracji społeczno-kulturowej i zasadę integracji eklezjalnej. Celem bowiem wszelkiej troski o migrantów jest ich integracja, zarówno w społeczności lokalnej i narodowej, jak i we wspólnocie Kościoła. Wcielając w życie te zasady, należy kierować się kulturą przyjęcia i solidarności. Zwraca na to uwagę instrukcja *Erga migrantes*. Podkreśla się w niej, że „ewangelizacja rozpoczyna się od wsłuchiwania, to znaczy od poznawania tych, którym będzie przepowiadane orędzie ewangelii”. Słuchanie i poznanie prowadzi do właściwej oceny i szacunku dla pozytywnych aspektów każdej kultury⁵⁸. Na znaczenie kultury otwartej na drugiego człowieka, odpowiednich form przyjmowania i gościnności w procesie integracji migrantów, z poszanowaniem własnego dziedzictwa kulturowego i religijnego, zwracał już uwagę Jan Paweł II w adhortacji poświęconej sytuacji Kościoła w Europie⁵⁹. Ważne jest też skoncentrowanie zasad duszpasterstwa wokół kultury solidarności, a nie tolerancji. Modne dziś pojęcie tolerancji jest o wiele uboższe od solidarności. „Uznanie człowieka w jego

⁵⁶ Tenże, *Troska Kościoła o migrujących*, s. 196-199; tenże, *Duszpasterstwo migrantów*, s. 51-54.

⁵⁷ Proponowany podział zasad jest inspirowany artykułem J. Wilka na temat zasad duszpasterstwa rodzin. Zob. J. Wilk, *Duszpasterstwo rodzin: zasady praktycznego działania (Analiza adhortacji Jana Pawła II Familiaris consortio)*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 33(1986), z. 6, s. 97-108.

⁵⁸ *Erga migrantes*, nr 36, 39-40.

⁵⁹ Jan Paweł II, *Ecclesia in Europa*, Kraków 2003, nr 100-103.

integralności domaga się rozwoju ducha braterstwa, solidarności, gotowości do służby i sprawiedliwości” – czytamy w *Erga migrantes*⁶⁰.

W procesie integracji za instrukcją *Erga migrantes* można wymienić trzy etapy. Pierwszy jest etap opieki – trwa krótko i jest wypełniony doraźną pomocą; drugi – etap przyjęcia – wymaga dłuższego czasu i ma pomóc migrantom w otwarciu się na nową rzeczywistość, etap trzeci – integracji – ma prowadzić do integracji migranta w nowym środowisku i z tego powodu zakłada długi okres realizacji⁶¹.

Do zasad realizacyjnych należy zaliczyć zasadę aktualizacji, zasadę różnicowania i progresji oraz zasadę współpracy. Zasada aktualizacji polega na dwu działaniach: poznaniu i interpretacji. Pierwszy etap to poznanie aktualnych tendencji rozwojowych społeczeństwa, Kościoła i migracji. Dokonuje się to metodą badań, obserwacji, ankiet itp. Przydatne tu są takie nauki, jak socjologia, psychologia. Drugi etap to interpretacja zebranych danych. Zasada różnicowania i progresji znana jest w literaturze pedagogicznej. Oznacza ona towarzyszenie danej osobie czy grupie na różnych etapach jej rozwoju. W życiu migranta mamy różne etapy. Każdy z nich wymaga stosowania innego klucza, innych metod, chociaż istota i cel pozostają te same. Działanie progresywne polega na widzeniu i wiązaniu wszystkich działań w całość i przechodzeniu z etapu do etapu. Na potrzebę i obowiązek współpracy różnych osób i instytucji angażujących się w duszpasterstwo migrantów kładą nacisk posoborowe dokumenty Kościoła. Migracja jest rzeczywistością złożoną. Dlatego też troska o duszpasterstwo migrantów nie może być domeną tylko małej grupy hobbyistów lub działaniem zindywidualizowanym.

VI. Organizacja duszpasterstwa migrantów

Na koniec zwróćmy pokrótce uwagę na sprawę organizacji duszpasterstwa migrantów. W świetle dokumentów Kościoła funkcjonuje ona na trzech płaszczyznach: ogólnokościelnej, krajowej i diecezjalnej. Trzeba mieć na uwadze, że od czasów Soboru Watykańskiego II ciężar odpowiedzialności został

⁶⁰ *Erga migrantes*, nr 36; W. Necel, *Pastoralna postawa wobec potrzeb duchowych migrantów*, s. 208-209.

⁶¹ *Erga migrantes*, nr 42.

przeniesiony z płaszczyzny Kościoła powszechnego na poziom krajowy i diecezjalny⁶².

Na poziomie Kościoła powszechnego naczelną instytucją kierującą duszpasterstwem migrantów jest Kongregacja ds. Biskupów, wspomagana przez Papieską Radę ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżnych. Początki Rady sięgają roku 1912, zaś jej aktualne zadania określa konstytucja apostolska *Pastor Bonus*. Chodzi o analizę zjawiska migracji, popieranie i koordynowanie działań w tym zakresie⁶³. Jedną z form uwrażliwiania na problemy migracji jest obchodzony corocznie w Kościele Dzień Migranta⁶⁴.

Sprawami duszpasterstwa migracji na poziomie krajowym zajmują się konferencje biskupów. Zadanie to wypełniają przez odpowiednie komisje i rady oraz inicjowanie stosownych badań na uczelniach kościelnych i w seminariach duchownych. Przy Konferencji Episkopatu Polski istnieje Rada ds. Migracji, Turystyki, Pielgrzymek oraz specjalny Delegat Konferencji Episkopatu Polski ds. Duszpasterstwa Emigracji. Instrukcja *Erga migrantes* zwraca szczególną uwagę na konieczność współpracy pomiędzy Kościołami pochodzenia a Kościołami przyjmującymi migrantów⁶⁵.

Zasadniczym środowiskiem duszpasterstwa migrantów jest diecezja i parafia. Pierwszymi odpowiedzialnymi w tym względzie są biskup diecezjalny Kościoła *ad quem* i proboszcz parafii miejsca osiedlenia migrantów. Adhortacja apostolska *Pastores gregis* zwraca uwagę, że biskupi powinni zatroszczyć się o ustanowienie w diecezjach właściwych struktur duszpasterskich dla opieki nad migrantami oraz zadbać o formację kapłanów i współpracowników dla tegoż duszpasterstwa⁶⁶. Z kolei instrukcja *Erga migrantes* podkreśla w ramach duszpasterstwa migrantów doniosłą rolę kapelanów – misjonarzy migrantów, osób konsekrowanych, wiernych świeckich i stowarzyszeń⁶⁷. Bardziej szczegółowe wytyczne odnoszące się do duszpasterstwa na poziomie diecezji i parafii zawiera między innymi *Kodeks Prawa Kanonicznego*, *Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich* oraz instrukcja *Erga migrantes*.

⁶² J. Bakalarz, *Podstawowe dokumenty Kościoła w sprawie opieki duszpasterskiej nad migrantami*, „Studia Polonijne” 4(1981), s. 12-13.

⁶³ *Erga migrantes*, nr 31-32; Jan Paweł II, *Pastor Bonus*, art. 149-150.

⁶⁴ *Erga migrantes*, nr 72; J. Bakalarz, *Dzień Migranta*, „Collectanea Theologica” 43(1073), z. 3, s. 169-174. Dzień ten zaczęto obchodzić w 1914 r. jako Dzień Migranta Włoskiego. W Polsce inicjatorem obchodów takiego dnia był kard. A. Hlond.

⁶⁵ *Erga migrantes*, nr 70-71.

⁶⁶ Jan Paweł II, *Pastores gregis*, Kraków 2003, nr 72.

⁶⁷ *Erga migrantes*, nr 75-88.

Zakończenie

Migracje stają się dziś znakiem czasu. Procesy integracyjne, w które włączona jest również Polska, stawiają przed Kościołem nowe wyzwania i nowe szanse. Przedstawiona analiza pozwoliła na ukazanie złożoności pojęcia migracji, nadziei i zagrożeń z nim związanych. Kościół postrzega zjawisko migracji z perspektywy wiary, a nie jedynie socjologicznej czy gospodarczej, dlatego możemy mówić o nowej dyscyplinie, jaką jest teologia migracji. W świetle zasad teologicznych i mądrościowych formułuje zasady prowadzenia duszpasterstwa migrantów, uznając je za ważny obszar nadzwyczajnego duszpasterstwa specjalnego, sytuacyjnego prowadzonego w ramach całościowego duszpasterstwa. Zarysowane pokrótce struktury duszpasterstwa migrantów pozwalają zrozumieć, że jest ono prowadzone na płaszczyźnie ogólnokościelnej, narodowej i diecezjalnej. Interesującą kwestią byłoby podjęcie między innymi sprawy duszpasterstwa Polaków za granicą, a także duszpasterstwa coraz liczniejszej grupy imigrantów w Polsce. Przekracza to jednak ramy niniejszego opracowania i zasługuje na osobną analizę.

MIGRATION AS THE SIGN OF THE TIMES AND A CHALLENGE FOR THE MINISTRY OF THE CHURCH

Summary

Migration is an important element of human life. For the Church the phenomenon of migration is a challenge and a chance to evangelize. The latest directions of the Church concerning the issue are included in the instruction of the Pontifical Council For The Pastoral Care Of Migrants And Itinerant People *Erga migrantes Caritas Christi* of 2004. It looks at migration from the perspective of faith, which leads to singling out of a new area of theology, called the theology of migration. The ministry of migrants should not be improvised or short-lived, but it has to take into consideration the complicated reality of the world, be planned and well-organized. In the global vision of the Church ministry it should be defined as a special, situational ministry in the framework of the extraordinary ministry. It must function on the basis of definite managerial and realization rules. As far as organizational structures of this ministry are concerned, it operates globally, on the planes of particular nations and dioceses.